

Јелена М. Стевановић¹

Институт за педагошка истраживања
Београд

ПРАВОПИС СРПСКОГ ЈЕЗИКА У НАСТАВИ: УПОТРЕБА ИНТЕРПУНКЦИЈЕ

Увод

Ортографија или правопис може се објаснити као „систем правила којима се уређује начин граfiјског представљања говора, тј. начин писања“ (Симић, 1991: 53). Поштовање правописне норме обавезно је за све који се служе језиком (Дешић, 1994), а „одлучујућу улогу у неговању норме треба да има школа“ (Дешић, 2001: 19).

Настави правописа припада значајно место у нашем образовном систему, јер ученици изучавају правописна правила током основношколског и средњошколског образовања. Такође, треба имати на уму да је поштовање ортографије предуслов функционалне писмености. Да би се правописна знања и умења „слила у навику и прешла у исправно поступање“ (Николић, 1983: 770), неопходна су вишегодишња, систематска вежбања, превасходно у основној школи.

Резултати истраживања и искуства из школске праксе доследно указују на то да ученици – како у основној тако у средњој школи, не показују сасвим задовољавајуће знање које се односи на правопис (Петровачки, 1997; Зељић, 2004; Стевановић и др, 2009; Чугура и др. 2009; Стевановић, 2012). Узроци оваквог стања су бројни, а један од кључних чинилаца представља чињеница да се настава језика често потискује због наставе књижевности, што се јасно уочава и у основној и у средњој школи.

Највећи део знања везаних за ортографска правила којима ученици треба да овладају, према наставним програмима за српски језик, завршава се са седмим разредом основне школе. Програмима је предвиђено да се правила о коришћењу знакова интерпункције уче и науче до краја седмог разреда основне школе, а да се правописно знање о интерпункцији понавља, систематизује и проширује у средњој школи.

1 jstevanovic@ipi.ac.rs

Методологија

Имајући у виду изнесене констатације, циљ рада био је да утврдимо у којој мери се ученици средње школе придржавају научених ортографских правила о употреби интерпункције у спонтаном изражавању, односно приликом писања школских писмених задатака и која се одступања од прескриптивних правила у области интерпункције најчешће јављају. Резултати који ће бити приказани у овом раду представљају део опсежнијег испитивања нормативних аспеката културе писаног изражавања средњошколаца. Корпус садржи школске писмене задатке (1161 школски састав) које је 583 ученика III и IV разреда гимназија (N=7) и средњих стручних школа (N=5) из Београда, Новог Сада, Јагодине и Крушевца писало током школске 2011/2012. године као званичне школске саставе (четири пута годишње). У овом истраживању експлоративног карактера коришћене су дескриптивна и аналитичка метода. Основни критеријум анализе јесте нормативни који је утемељен на схватању *нормативности* као „комбинацији критерија системности и критерија сврсисходности. Први уважава језичке а други комуникативне и стилистичке законитости” (Ковачевић, 1996: 127).

Резултати истраживања

Приликом писања школских састава ученици су највише грешили у поштовању правила о употреби интерпункције у зависнословеним реченицама у којима је зависна реченица испред главне реченице (инверзија). Најчешће су запету изостављали у временским реченицама које су почињале везником *када* и у финалним реченицама које су започињале везником *да*:

Када је то сазнао Хамлет је убио краља.²

Да би га смирио и обуздао отац га жени женом која није за њега.

Дати налаз можемо разматрати не само из угла ортографије, већ и у контексту (не)знања ученика о синтакси сложене реченице, јер средњошколци нису увек умели да издвоје клаузе у зависнословеним реченицама. Овај податак упућује и на то да је потребно три различита подручја наставе српског језика и књижевности – наставу језика (граматика, ортоепија, правопис), наставу књижевности и наставу језичке културе – повезати и учи-

² Као одступање од норме сматрали смо неправилне облике који су у једном тексту садржани више пута, или су се континуирано појављивали у текстовима средњошколаца, што је указивало на то да није у питању омашка, већ резултат недовољног познавања правописних правила. Примере наводимо у оригиналу, како су их ученици написали.

нити комплементарним (Стевановић и Димитријевић, 2013).

Глаголски прилози (садашњи и прошли), који стоје испред предиката, независно од њихове позиције у реченици, одвајају се од предиката запетом. Међутим, ово парвило средњошколци нису често примењивали:

*Неосврћући се за прошлим догађајима настављамо борбу.
Стојећи у полу тамној соби он гледа своју сенку.*

Налаз такође можемо сматрати показатељем недовољног познавања правила не само из правописа, већ и из граматике. Заправо, опажа се да ученици немају адекватно функционално знање из српског језика у целини, на шта указују и резултати других истраживања (Драгићевић, 2012; Јањић и Чутура, 2012).

Ученицима је представљала проблем и употреба тачке:

*Човек по својој нарави увек тежи ка нечему, тиме он прижељкује да то буде идеално и савршено.
Мерсо је по мени био нејасна личност, он као да никада никога није волео чак нисвоју мајку.*

Иако примери реченица оваквог типа у школским саставима показују да су у питању завршене поруке, комуникативне целине које би у говору биле изречене спуштањем гласа на крају сваке клаузе а у писању би биле обележене тачком, употребљена је запета. Супротно и синтаксичким и ортографским правилима запета је заменила тачку. Супституција два најзначајнија и најфреквентнија знака интерпункције заправо упућује на то да ученици нису сигурни каква је функција нити једног нити другог знака. Осим тога, потврђује се да је знање ученика о синтакси сложене реченице нестабилно, на шта указују и налази других испитивања (Драгићевић, 2008).

Приликом коришћења тачке иза арапског броја када је употребљен као редни број средњошколци су били прилично недоследни:

*Роман је из доба 19 века шездесетих година.
Написан је у априлу 1783 године.
Софка је млада девојка која има 21. годину и која мора да се уда за Томчета који је имао само 14. година.*

Сви примери указују да ученици често или због непажње или због незнања не користе тачку иза арапског броја када означава редни број. Насупрот поменутом, последња реченица показује да су поједини средњошколци научили да се иза арапских бројева пише тачка, али да нису у

потпуности савладали у којим функцијама се тако поступа, што сугерише да је њихово знање и у вези са овом правописном категоријом прилично фрагментирано.

Да се повишеном интонацијом могу изговорити а у писању узвичником обележити и друге врсте реченица а не само екскламативне, потврђују следећи примери забележени у школским саставима:

Исто тако на крају није било битно Раскољникову каква ће му бити казна, да ли ће умрети или бити прогнан, потпуно му је било свеједно!!!

Човек треба да тежи божанском, али не и да умишља да то јесте!!

Он заправо зрачи оптимизмом!!

Норма допушта да се реченице и искази који на крају имају узвичник реализују у различитим формама. Премда бисмо за такве примере могли рећи да су написани у сагласју са прескриптивним правилима, умножавање узвичника у школским саставима ученика ипак нас наводи на другачији закључак. Узвичним реченицама истиче се емоционални став и то су средњошколци научили. Међутим, да би исказали поједине емоције или свој однос према нечему, ученици неретко умножавају узвичник јер им омеђени лексички апарат не допушта да јасно, презизно и стилски ефектно вербално обликују своју мисао, став или емоцију. Интерпункција која је у оваквим случајевима написана неколико пута преузима функцију лексема које ученику недостају.

Закључна разматрања

Ученици су у школским писменим задацима интерпункцију неретко употребљавали супротно ортографској норми и њеним одредбама, што је донекле и очекивано „будући да је интерпункција најсложенија правописна област, повезана са највише семантичких нијансирања, посебно за разликовање рестриктивних и нерестриктивних односа – што и јесте суштина логичке интерпункције” (Ковачевић, 2011: 98). Не занемарујући чињеницу да је за овладавање интерпункцијом српског језика потребно да, осим лингвистичког знања и умења, буду посебно активирани и одређени когнитивни и мотивациони механизми, није прихватљиво да ученици завршних разреда средње школе у школским задацима често греше у писању запете, тачке и узвичника и то у њиховим најфреквентнијим функцијама. Ученици највише користе ове знаке интерпункције, али и најчешће занемарују правила о њиховој употреби и руководе се током писања пре тренутном инспирацијом него правописним одредбама, иако ортографска правила о поменутом зна-

цима интерпункције изучавају већ у млађим разредима основне школе.

Имајући у виду чињеницу да школски састави садрже све компоненте писмености – садржај, језик, стили правопис – запажамо да је у анализираном корпусу правописно умеће представљало елемент који ученици нису увек успевали да инкорпорирају у текст на ваљан начин. Подлогу за исказано ученичко (не)знање можемо потражити, најпре, у преамбициозно конципираном наставном програму за српски језик за средњу школу, потом у недовољно честој провери правописног знања средњошколаца (што је донекле и оправдано уколико погледамо структуру наставног програма за овај предмет у средњој школи), као и у неповезивању садржаја из граматике и тема из правописа.

Уколико се стандардни српски језик у свакодневној комуникацији „не примењује, и то увијек на начин примјерен датој ситуацији, не може се рећи да су млади из школе понијели језичку културу, без обзира на оцјену коју имају из српског језика” (Танасић, 1998: 300). Да би ортографска норма у изражавању средњошколаца остварила кључну функцију – да је ученици употребљивају у спонтаној комуникацији – неопходно је, најпре, изменити и допунити наставни план и програм за српски језик тако да буде прецизно одређен број часова посвећен ортографији и да за сваку правописну партију постоје јасна упутства о њеној реализацији. Такође је потребно наставу правописа учинити креативнијом, а правописна правила проучавати у односу на језик који представља уређени систем. Кроз успостављање каузалних односа између језичких појава, ортографска правила треба изучавати у контексту језичке стварности и свакодневних језичких ситуација.

Кључне речи: правопис српског језика, интерпункција, ортографска правила, настава, средња школа.

Литература

- Дешић, М. (1994). Актуелна питања правописа српског језика. Споне, XXVI, бр. 3–4, 40–41.
- Дешић, М. (2001). Нормирање савременог српског језика као научни и наставни проблем. Књижевност и језик, бр. 3/4–5, 15–20.
- Драгићевић, Р. (2008). Типичне грешке ученика у првом кругу усвајања градива у настави српског језика. Књижевност и језик, бр. 1–2, 117–125.
- Драгићевић, Р. (2012). Лексикологија и граматика у школи. Београд: Учитељски факултет.
- Зељић, Г. (2004). Језичка култура у образовању. Педагогија, LIX/1, 121–127.
- Јањић, М. и Чутура, И. (2012). Простор, време, друштво – сусрети у језику. Јагодина: Педагошки факултет.

- Ковачевић, М. (1996). Суштаствено и мимогредно у лингвистици. Никшић: Унирекс.
- Ковачевић, М. (2011). О новом Матичином Парвопису и поводом њега. Нова зора, бр. 30, 92–100.
- Николић, М. (1983). Настава писмености. Београд: Научна књига.
- Петровачки, Љ. (1997). Нека запажања о култури изражава ученика у средњој школи. Језик данас, бр. 3, 7–10.
- Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања. Службени гласник РС, Просветни гласник, бр. 6/2009 и 3/2011.
- Симић, Р. (1991). Српскохрватски правопис – нормативистичка испитивања о ортографији и ортоепији. Београд: Научна књига.
- Стевановић, Ј., Максић, С., Тењовић, Л. (2009). О писменом изражавању ученика основне школе. Зборник Института за педагошка истраживања, год. 41, бр. 1, 147–164.
- Стевановић, Ј. (2012). Правописна норма у средњошколској наставној пракси. Настава и васпитање, год. LXI, бр. 1, 7–21.
- Стевановић, Ј. и Димитријевић М. (2013). Подстицање иницијативе, сарадње и стваралаштва у настави српског језика и књижевности. Зборник Института за педагошка истраживања, год. 45, бр. 2, 381–403.
- Танасић, С. (1998). Настава граматике и говорна култура. У С. Васић, У. Кисић, М. Даниловић (ур.), Језик и култура говора у образовању, Београд: Институт за педагошка истраживања, Завод за уџбенике и наставна средства, 297–303.
- Чутура, И., Максимовић, Ј., Јањић, М. (2009). Тест основне писмености у селекцији студената – будућих учитеља. У М. Матти (ур.), Унапређење образовања учитеља и наставника: од селекције до праксе, Јагодина: Педагошки факултет, 337–348.

Jelena M. Stevanović³

Institute for Educational Research
Belgrade

SERBIAN ORTHOGRAPHY IN TEACHING PROCESS: PUNCTUATION

Introduction

Orthography or spelling can be defined as “a set of rules which establishes the graphic representation of speech, i.e. the way of writing” (Simić 1991: 53). Orthographic rules are mandatory for all those who use a language (Dešić 1994), and “schools have to have a decisive role in fostering the norms” (Dešić 2001: 19).

Teaching orthography takes an important place in our educational system because pupils study these norms during both elementary and secondary education. Moreover, orthography is a precondition for functional literacy. In order to make orthographic skills “habitual and used correctly” (Nikolić, 1983: 770), years of systematic exercise are needed, especially in elementary schools.

Research results and school experience consistently indicate that pupils - both in elementary and secondary schools, do not have quite satisfactory orthographic knowledge (Petrovački, 1997; Zeljić, 2004; Stevanović et al. 2009; Čutura et al. 2009; Stevanović, 2012). There are numerous reasons for this situation, and the key one is the fact that teaching orthography is often neglected because the priority is given to teaching literature, and it is clearly evident in elementary and secondary schools.

Acquiring the knowledge of almost all orthographic rules, according to the Serbian language curricula, ends in the seventh grade of elementary school. According to the curricula, punctuation rules are taught and should be mastered until the end of the seventh grade of elementary school, and the orthographic knowledge of punctuation is further revised, systematized and expanded in secondary schools.

Methodology

Bearing in mind the above mentioned, the aim of the paper was to determine to which extent secondary school pupils are able to use orthographic punctuation

³ jstevanovic@ipi.ac.rs

rules in spontaneous communication and in written essays and which violations of prescriptive punctuation rules usually occur. The results that will be presented in the paper are a part of a larger research on normative aspects of writing essays in secondary schools. The corpus contains essays (1161 essays) written by 583 pupils of the third and fourth grades of high schools (N=7) and vocational schools (N=5) in Belgrade, Novi Sad, Jagodina and Krusevac during the 2011/2012 school year. The research had an explorative character and used descriptive and analytical methods. The main analysis criterion is a normative one and it is based on the understanding of *normativity* as “a combination of systematization and expediency criteria. The former takes into account linguistic rules and the latter considers communicative and stylistic ones” (Kovačević 1996: 127).

Research Results

Most mistakes pupils made while writing essays concern the use of punctuation in complex sentences when a subordinate clause is in front of a main clause (inversion).⁴ They usually left out commas in time clauses which started with a conjunction *when* and purpose clauses introduced by Serbian conjunction *da* (*in order to / to*).

*When Hamlet found it out he killed the king.*⁵ [Када је то сазнао Хамлет је убио краља.]

To calm and restrain him his father married him to the wife that was not for him. [Да би га смирио и обуздао отац га жени женом која није за њега.]

The findings can be considered not only from the orthographic point of view, but also in the context of pupils' knowledge or lack of knowledge on the syntax of complex sentences since secondary school pupils were not always able to separate clauses in complex sentences. Therefore, the three different areas of teaching Serbian language and literature – teaching language (grammar, orthoepy, orthography), teaching literature and teaching language culture – should be combined and made complementary (Stevanović and Dimitrijević, 2013).

Participles (present and perfect) in front of predicates, regardless of their position in a sentence, are separated from predicates by commas. However, secondary school pupils did not always apply the rule:

⁴ This orthographic rule pupils should learn in the seventh grade of elementary school (Official Gazette of RS, Education Gazette, no. 6/2009 and 3/2011).

⁵ As a violation to the norm we considered irregularities occurring several times, or appearing continuously in the essays of secondary school pupils, suggesting that it is not an accidental mistake, but the result of insufficient knowledge of orthographic rules. The examples are presented in the original form, as they were written by the pupils.

Not thinking on the past events we continue the fight. [Не осврћући се за прошлим догађајима настављамо борбу.]

Standing in a semi-dark room he is looking at his shadow. [Стојећи у полутамној соби он гледа своју сенку.]

The finding also can be considered as indicators of insufficient knowledge not only of orthographic rules, but also of grammar ones. In fact, pupils do not have adequate functional knowledge of Serbian language as a whole, which is supported by the results of other researches (Dragicevic, 2012; Janjic and Cutura, 2012).

The pupils had a problem even when using a full stop:

People by their nature always strive for something, this shows that they aim for ideal things and perfection. [Човек по својој нарави увек тежи ка нечему, тиме он прижељкује да тобуде идеално и савршено.]

Merso is for me a vague personality, he seemed to have never loved anybody even his mother. [Мерсо је по мени био нејасна личност, он као да никада никога није волео чак ни своју мајку.]

The examples of this type of sentences in the essays of secondary school pupils represent completed messages. In these situations, communication units would be pronounced with descending intonation at the end of a clause, and in writing they would be marked by a full stop. However, contrary to the syntactic and orthographic rules, full stops were replaced by commas. The substitution of the two most important and frequent punctuation marks indicates that the pupils are not sure about the function of each of these punctuation marks. This fact shows that pupils' knowledge of the syntax of complex sentences is limited, and it is supported by the results of other researches (Dragićević, 2008).

Regarding the use of a full stop after an Arabic number treated in a sentence as an ordinal number, secondary school pupils were quite inconsistent:

The novel is from the sixties in the 19th century. [Роман је из доба 19века шездесетих година.]

It was written in April 1783. [Написан је у априлу 1783 године.]

Sofka is a young girl who is 21. and who must marry Tomce who is only 14. years old. [Софка је млада девојка која има 21. годину и која мора да се уда за Томчета који је имао само 14. година.]

All these examples show that pupils often, either because of negligence or ignorance, do not put a full stop behind an Arabic number when used as an ordinal number. Contrary to the aforementioned, the last sentence shows that

some secondary school pupils have learned that a full stop is written behind an Arabic number, but they have not completely sure how to use it correctly. It suggests that their knowledge of this orthographic category is rather fragmented.

The fact that other types of sentences, other than exclamatory ones, can be pronounced with ascending intonation and marked in writing by an exclamation mark can be confirmed by the following examples from pupils' essays:

Also at the end Raskolnikov did not mind what his punishment will be, whether he will die or be banished, it was all the same to him!!! [Исто тако на крају није било битно Раскољникову каква ће му бити казна, да ли ће умрети или бити прогнан, потпуно му је било свеједно!!!]

A man should seek divine, but not to imagine that he is the divine one!!

[Човек треба да тежи божанском, али не и да умишља да то јесте!!]

He actually radiates optimism!! [Он заправо зрачи оптимизмом!!]

Orthographic rules prescribe that sentences with an exclamation mark at the end can have different forms. Although the above sentences are written in accordance with prescriptive rules, duplication of an exclamation mark in the essays leads to a different conclusion. Secondary school pupils have learnt that exclamatory sentences highlight an emotional attitude. However, in order to express certain emotions or their attitude towards something, pupils often multiply exclamation marks because their limited lexical apparatus does not allow them clear, precise, stylish and effective verbalisation of their thoughts, attitude or emotion. Multiple punctuation marks assume the function of lexemes which pupils lack.

Concluding Remarks

When writing essays, pupils frequently use punctuation contrary to the orthographic norms which is to some extent expected "since punctuation is the most complex orthographic area, connected to the semantic nuances, especially to distinguish restrictive and non-restrictive relations – which is the essence of logical punctuation" (Kovacevic, 2011: 98). Without neglecting the fact that for mastering the punctuation of Serbian language it is required, in addition to linguistic knowledge and skills, to activate certain cognitive and motivational mechanisms. Therefore it is not acceptable for the pupils of senior years of secondary school to make mistakes when writing commas, full stops and exclamation marks especially in their most frequent functions. Pupils mostly use these punctuation marks, but usually ignore the rules on their usage and are guided by inspiration rather than by the rules, although orthographic rules on the aforementioned punctuation marks are already taught at the very beginning of elementary school.

Considering the fact that pupils' essays contain all the components of literacy – content, language, style and orthography – the analysed corpus shows that orthographic knowledge is an element that pupils have not always managed to incorporate into the essays in a proper way.

The reason for pupils' knowledge or lack of knowledge can be found in a too ambitiously conceived Serbian language curriculum for secondary schools, lack of regular orthographic revision lessons (which is justified to some extent if we consider the structure of the curriculum for this subject for secondary schools), as well as in lack of connections between grammar content and orthographic content.

If the standard Serbian language in everyday communication “is not always used in a manner appropriate to a given situation, it cannot be said that young people have been adequately taught the language culture at school, regardless of the marks they have from the Serbian language” (Tanasic, 1998: 300). In order to fulfil the key function of the orthographic norm – to make secondary school pupils able to use it in spontaneous communication – it is necessary to change the Serbian language curriculum and to introduce a precisely determined number of orthography lessons and to give clear instructions for every orthography unit. It is also essential to make orthography lessons more creative and to present orthographic rules in relation to the language that represents a regulated system. Through the establishment of a causal relationship between linguistic phenomena, orthographic rules should be studied in the context of linguistic reality and everyday language situations.

Key words: Serbian language orthography, punctuation, orthographic rules, teaching, secondary school.

References

- Dešić, M. (1994). Aktuelna pitanja pravopisa srpskoga jezika [Contemporary Problems of Serbian Orthography]. Spone, XXVI, br. 3–4, 40–41.
- Dešić, M. (2001). Normiranje savremenog srpskog jezika kao naučni i nastavni problem [Norming of the Contemporary Serbian Language as a Scientific and Educational Issue]. Književnost i jezik, br. 3/4–5, 15–20.
- Dragičević, R. (2008). Tipične greške učenika u prvom krugu usvajanja gradiva u nastavi srpskog jezika [Typical Pupils' Mistakes in Acquiring Knowledge in Serbian Language]. Književnost i jezik, br. 1–2, 117–125.
- Dragičević, R. (2012). Leksikologija i gramatika u školi [Lexicology and Grammar in School]. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Zeljić, G. (2004). Jezička kultura u obrazovanju [Language Culture in Education]. Pedagogija, LIX/1, 121–127.

- Janjić M. i Čutura I. (2012). Prostor, vreme, društvo – susreti u jeziku [Space, Time, Society – Meetings in Language]. Jagodina: Pedagoški fakultet.
- Kovačević, M. (1996). Suštastveno i mimogredno u lingvistici [Essential and Secondary Facts in Linguistics]. Nikšić: Unireks.
- Kovačević, M. (2011). O novom Matičinom Pravopisu i povodom njega [About the New Orthography Published by Matica]. Nova zora, br. 30, 92–100.
- Nikolić, M. (1983). Nastava pismenosti [Teaching Literacy]. Beograd: Naučna knjiga.
- Petrovački, Lj. (1997). Neka zapažanja o kulturi izražavanja učenika u srednjoj školi [Some Observations on Language Culture of Secondary School Pupils]. Jezik danas, br. 3, 7–10.
- Pravilnik o nastavnom programu za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja [Regulation on the Seventh Grade Curriculum]. Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik, br. 6/2009 i 3/2011.
- Simić, R. (1991). Srpskohrvatski pravopis – normativistička ispitivanja o ortografiji i ortoepiji [Serbo-croatian Orthography – Normativistic Study on Orthography and Orthoepy]. Beograd: Naučna knjiga.
- Stevanović, J., Maksić, S., Tenjović, L. (2009). O pismenom izražavanju učenika osnovne škole [Characteristics of Elementary School Pupils' Writing Essays]. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, god. 41, br. 1, 147–164.
- Stevanović, J. (2012). Pravopisna norma u srednjoškolskoj nastavnoj praksi [Orthography Norm in High School Teaching]. Nastava i vaspitanje, god. LXI, br. 1, 7–21.
- Stevanović, J. i Dimitrijević M. (2013). Podsticanje inicijative, saradnje i stvaralaštva u nastavi srpskog jezika i književnosti [Encouraging Initiative, Cooperation and Creativity in Teaching Serbian Language and Literature]. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, god. 45, br. 2, 381–403.
- Tanasić, S. (1998). Nastava gramatike i govorna kultura [Teaching Grammar and Culture of Speech]. U S. Vasić, U. Kisić, M. Danilović (ur.), Jezik i kultura govora u obrazovanju, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 297–303.
- Čutura, I., Maksimović, J., Janjić, M. (2009). Test osnovne pismenosti u selekciji studenata – budućih učitelja [Basic Literacy Test in Selection of Students – Future Teachers]. U M. Matti (ur.), Unapređenje obrazovanja učitelja i nastavnika: od selekcije do prakse, Jagodina: Pedagoški fakultet, 337–348.